

DEİK

PAKİSTAN EKONOMİSİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Adres : İstiklal Caddesi 286/9 Beyoğlu 34430 İstanbul
Tel : 0.212.243 41 80
Faks : 0.212.243 41 84/245 05 21
Web Adresi : www.deik.org.tr

HAZİRAN 2003

ÜLKE PROFİLİ

Resmi Adı	: Pakistan İslam Cumhuriyeti
Yönetim Şekli	: Federal Cumhuriyet
Başkenti	: İslamabad
Bağımsızlık	: 1947
Yüzölçümü	: 796,095 km ²
Nüfusu	: 144.96 milyon (Haziran 2002)
Kentsel Nüfus	: %33
Komşuları	: İran, Afganistan, Çin, Hindistan
Resmi Dil	: Urduca, İngilizce
Para Birimi	: Pakistan Rupisi (PR)
Mali Yıl	: 1 Temmuz - 30 Haziran
Zaman Dilimi	: GMT+5, TSİ+3

PAKİSTAN'IN SİYASİ YAPISI

Pakistan, İngiliz sömürgesindeki Hindistan'da yaşanan kanlı bir mücadele sonrası gerçekleşen bölünme ile 14 Ağustos 1947'de kurulmuştur. Bu bölünme sonrası Hindistan'dan ayrılan Batı Pakistan bugünkü Pakistan, Doğu Pakistan ise bugünkü Bangladeş'tir. Pakistan bugün farklı etnik grupların yoğun olduğu 4 eyaletten oluşmaktadır: Pencap, Sind, Kuzeybatı Cephesi ve Beluçistan. Eyaletlerin dışında federal başkent İslamabad bölgesi ve merkezi hükümetin tam kontrol sağlayamadığı federal kabile bölgeleri vardır. Eyaletler teoride büyük oranda otonomiye sahip görünmelerine rağmen Merkezi hükümetin kararları her zaman öncelik taşımaktadır.

Pakistan'ın bağımsızlığında önemli rol oynayan ilk devlet başkanı Muhammed Ali Cinnah'ın 1948'de ölmesi ve 1951'de başbakan Liyakat Ali Han'ın bir suikaste kurban gitmesinin ardından politik istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar Pakistan'ın başlıca özellikleri olmuştur.

Birbiri ardına gelen sivil ve askeri hükümetlerden sonra, ilk seçimler Aralık 1970'te gerçekleşmiştir. Çoğunluğu Doğu'da Mujibur Rahman'ın Avam Birliği; Batı'da ise Zülfikar Ali Butto'nun Pakistan Halk Partisi almıştır. Butto ve ordunun Bengalli ağırlığı nedeniyle hükümeti onaylamaması üzerine çıkan iç karışıklıklar, Aralık 1971'de Hindistan ordusunun müdahalesi ve Bangladeş'in bağımsız bir devlet ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Butto önce devlet başkanı, Nisan 1973'te yeni anayasanın çıkarılmasından sonra da başbakan olmuştur. Mart 1977 seçimlerini de rahatlıkla kazanmış ancak yerel muhalefet karşısındaki katı tutumu protestolara neden olmuştur. Temmuz 1977'de General Ziya ül Hak, Butto'yu devirmiş ve askeri yönetim ilan etmiştir. Butto muhaliflerini öldürmek suçundan yargılanmış ve Nisan 1979'da idam edilmiştir. General Ziya ül Hak popülist bir yaklaşımla Muhammed Ali Cinnah'ın İslam Birliği fikrini canlandırmış ve İslamlaşma odaklı bir program izlemiştir.

General Ziya'nın Ağustos 1988'de bir uçak kazasında ölmesinin ardından Kasım 1988'de yapılan genel seçimlerde Zülfikar Ali Butto'nun kızı Benazir Butto başbakan seçilmiştir. Butto 1990'da devlet başkanı Gulam İshak Han tarafından görevden alınmış ve 1990 seçimlerini Navaz Şerif kazanmıştır. Temmuz 1993'de, İshak Han ve Navaz Şerif arasındaki bir anlaşmazlık General Abdul Vahid'in ikisini de görevden alması ve yeniden seçim yapılması direktifi vermesi ile sonuçlanmıştır. Bu seçimlerde Benazir Butto yeniden başbakan seçilmiş ve Kasım 1996'da seçilmesinde önemli rol oynadığı devlet başkanı Faruk Legari'nin kendisini yolsuzlukla suçlayarak görevden almasına kadar yönetimde kalmıştır.

Şubat 1997 seçimlerini Navaz Şerif'in liderliğini yaptığı Pakistan Müslüman Birliği mecliste 2/3 çoğunluğu sağlayacak bir destekle kazanmıştır. Nisan 1997'de anayasada yapılan değişikliklerle devlet başkanının, üst düzey ordu görevlileri ve hakim atama ve hükümeti görevden alma hakkını da içeren, bazı yetkileri elinden alınmıştır.

Aralık 1997'de, Navaz Şerif ile yaşadığı bir güç çatışması sonucu, Faruk Legari devlet başkanlığından istifa etmiş ve yerine Refik Tarar seçilmiştir.

Ekim 1998'de General Cihangir Karamat, ordunun da temsil edildiği bir Ulusal Güvenlik Konseyi kurarak yürütmenin gücünün dengelenmesi ve hükümetin etkinliğinin artırılması gerektiğine dair açıklamaları sonucu Navaz Şerif tarafından görevden alınmış ve yerine Pervez Müşerref getirilmiştir.

12 Ekim 1999'da General Pervez Müşerref'in Navaz Şerif başkanlığındaki sivil hükümeti düşürmesiyle ordu yönetime el koymuştur. Müşerref, meclisi ve anayasayı askıya almış, kendisini devlet başkanı (chief executive) olarak atamış, ülkenin ana karar organı olarak asker ağırlıklı bir Ulusal Güvenlik Konseyi kurmuş ve ağırlıklı olarak sivil olan bir teknokratlar kabinesi tayin etmiştir. Yolsuzluk yapan politikacıların tasfiyesi, hukuki düzenin yeniden sağlanması, ekonominin canlandırılması gibi noktaları kapsayan yedi unsurdan oluşan bir politika gündemi olduğunu söyleyen Müşerref, bunlar gerçekleşmedikçe demokrasinin yeniden kurulmayacağını da belirtmiştir. Yüksek hakimlere askeri rejimin yasal bir tabana oturtulması için geçici bir anayasal düzenleme yapmaları talimatı verilmiş ve 20 Haziran 2001'de Pervez Müşerref Yüksek Mahkeme tarafından 5 yıl için devlet başkanı ilan edilmiş ve mümkün olan en kısa sürede seçimlerin gerçekleştirileceğini açıklamıştır.

2002 Kasım ayında gerçekleştirilen yerel ve merkezi seçimler sonucu hiçbir parti hükümet kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamamış, iki ay süren uzun müzakere ve pazarlıkların ardından Pakistan İslam Birliği'nden (Quaid-i Azam) Zafarullah Jamali başbakanlık koltuğuna oturmuş, Pakistan Halk Partisi ve Pakistan İslam Birliği ve bağımsızlardan oluşan bir hükümet kurulmuştur. Ancak yönetim hala büyük oranda Pervez Müşerref'in elindedir.

Önümüzdeki dönemde Pakistan'daki siyasi istikrar, Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in Parlamento'ya sunduğu 29 anayasal değişikliğin kabul edilip edilmeyeceği ile doğru orantılıdır. Zira muhalefeti oluşturan dinsel eğilime sahip altı partiden oluşan Muttahida Majlis-i Amal (MMA) Pervez Müşerref'in hem başkumandan hem de devlet başkanı olmasına şiddetle karşı çıkmakta ve bu durumda parlamentonun fesh edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Amerika'nın Irak'a müdahalesi sırasında binlerce kişinin katılımı ile gösteriler düzenleyen MMA ile daha fazla zıtlaşmak istemeyen Pervez Müşerref bu konunun müzakere yolu ile çözülmesi için Hükümet ve muhalefetin katılımı ile bir komisyon kurulmasını istemiştir. Ancak 2003-2004 Bütçesinin görüşülmesinden önce Müşerref'in Parlamento'ya hitab edecek olması nedeni ile ve bu sorunun o zamana kadar çözülmesi beklenmektedir.

Siyasi Partiler

Pakistan'da ulusal özellikte iki partiden söz etmek mümkündür.

- Pakistan Müslüman Birliği : General ve üst düzey bürokratlara en yakın partidir. İlk hükümetini kurmasında Pakistan Halk Partisi'ne karşı olan askerden destek almıştır. Bugün yetersiz ve yolsuzlukla özdeşleştirilen bir parti görünümündedir. Lideri Navaz Şerif sürgündedir. Parti askerle daha içiçe olmak isteyen bir kanadın varlığı ile ikiye bölünmüş durumdadır.
- Pakistan Halk Partisi : Son seçimlerde 217 koltuktan yalnızca 17'sini alabilmiştir. Benazir Butto'nun hakkındaki suçlamalar nedeniyle ülkeye dönmeyi reddetmesi ile lidersiz kalmıştır.

Bunlar dışında Sind eyaletinin Karaçi ve Haydarabad şehirlerinde Kasım 2002 seçimlerini alan dinsel eğilimli Muttahida Kaumi Hareketi (MMA), Avam Partisi ve Pakistan İslam Cemaati etkin siyasi oluşumlardır.

Keşmir Sorunu

Keşmir 1947'den bugüne kadar çözülememiş bir sorundur ve Pakistan-Hindistan ilişkilerindeki gerginliğin başlıca sebebidir. İngiliz idaresi sırasında bir prenslik olan Keşmir, bölünme sırasında Hindistan'a ya da Pakistan'a katılmak konusunda önce çekimser kalmış, sonra çoğunluğu Müslüman olan halkın bir bölümünün Pakistan'a katılmak için ayaklanması üzerine, Hindistan'ın karışıklığı bastırması için katılım belgelerini imzalayarak Hindistan birliklerinin topraklarına girmesine izin vermiştir. Pakistan Keşmir'in Hindistan'a katılmasını tanımamış ve Keşmir'in batı bölümünü kontrolü altına almıştır. Başkent Srinagar'ı da içeren doğu bölümü ise Hindistan'ın kontrolü altında kalmıştır.

1948'de Hindistan sorunu Birleşmiş Milletler'e götürmüş ve bir yıl sonra Keşmir'i bölen hat üzerinde ateşkes ilan edilmiştir. 1965 ve 1971'de baş gösteren gerginlikler barış yönünde çabalar ve kısa süreli ateşkeslerle son bulmuş ancak Hindistan'ın 1974'te nükleer denemeler yapması sorunu farklı bir boyuta taşımıştır. 1985'te Hindistan ve Pakistan nükleer tesislere saldırılmazlık anlaşması imzalamışlardır. 1990'larda tekrar tırmanan gerginliklerden sonra, Navaz Şerif'in göreve gelmesinin ardından resmi diyalog için gösterdiği çabalar sonucu yapılan ve umut vadeden 1999 Lahor zirvesinde de sorunun çözümü konusunda kalıcı bir anlaşmaya varılamamıştır. Önümüzdeki dönemde iki ülke liderlerinin tekrar bir araya gelmesi beklenmektedir.

Pakistan-Afganistan İlişkileri

1979 Sovyet İşgali'nin ardından, Pakistan hükümeti Afgan direnişini destekleyerek ve mültecilere yardım ederek önemli bir rol oynamıştır. 1989'da Sovyetler çekildiğinde de Pakistan uluslararası toplumla işbirliği içinde desteğini sürdürmeye devam etmiştir.

Pakistan daha sonraki yıllarda Pakistan'ın gerici unsurlarının desteği ile kurulan Taliban yönetimini tanımış, siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesintisiz sürdürmüştür.

11 Eylül ve ABD operasyonları sonrası kurulan Tacik kökenli yöneticilerin ağırlıkta olduğu Afgan hükümeti, biraz da Pakistan-Taliban ilişkisi nedeniyle, Pakistan'la işbirliğine sıcak bakmayıp Pakistan'ı etkisizleştirmek için Hindistan yönetimi ile daha yakın bir ilişki sürdürmeye gayret sarfetmektedir.

PAKİSTAN EKONOMİSİ

Pakistan 1980'lerin sonundan başlayarak pazar ekonomisine geçiş konusunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönem içinde uygulanan politikalar ile devletin ekonomideki rolünün azaltılması, yapısal ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, ekonominin uluslararası rekabete açılması ve yabancı sermaye girişinin özendirilmesi amaçlanmıştır.

	1998	1999	2000	2001	2002*
GSYİH (Milyar Dolar)	62	62.8	60.8	58.7	61.3
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	471	463	446	413	-
Reel GSYİH Büyüme Hızı (%)	1.2	3.7	4.3	2.7	4.5
Enflasyon (Ortalama TÜFE, %)	6.2	4.1	4.4	3.1	3.5
İhracat (Milyar Dolar)	7.9	7.7	8.7	9.1	10.1
İthalat (Milyar Dolar)	9.8	9.5	9.9	9.7	11.2
Cari Denge (Milyar Dolar)	-2.2	-0.9	-0.08	1.9	2.9
Döviz Kuru (Ortalama, PR/USD)	44.94	49.16	53.65	61.93	59.72
Faiz Oranı (%)	16.09	14.47	13.25	13.67	-
Toplam Dış Borç (Milyar Dolar)	32.3	33.9	32.1	30.6	33.4
Döviz Rezervleri (Milyon Dolar)	1,028	1,511	1,513	3.640	8.078

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

* Tahmini

1998 Mayıs ayında Pakistan tarafından gerçekleştirilen nükleer denemeler sonrası G7 ülkeleri tarafından başlatılan ekonomik yaptırımlar nedeni ile ekonomi çok ciddi yara almış; hükümet, döviz mevduatlarının dondurulması, ikili bir döviz rejimi uygulanması ve dış borçların bir süre için ödenmemesi gibi kısa dönemli acil durum önlemleri uygulamak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler yerli ve yabancı yatırımcıların güvenini tamamen sarsmıştır.

1999 Ocak ayında, uygulanan uluslararası yaptırımların bir bölümü kaldırılmış ve uluslararası kuruluşlar desteklerini sürdürmeye başlamışlardır.

Ekim 1999'da yönetime el koyan askeri hükümet, yerli ve yabancı yatırımcıların güvenlerini tekrar kazanabilmek amacı ile kapsamlı bir ekonomik reform paketi uygulamaya çalışmaktadır. Program istikrarın sağlanması, ödemeler dengesinin düzenlenmesi, ihracata dayalı büyüme stratejisi, vergi tabanının genişletilmesi ve daha iyi bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi gibi boyutları kapsamaktadır.

IMF'in tavsiyeleri doğrultusunda Eylül 2000'de dalgalı kur rejimine geçilmiş, Rupi %12 oranında devalue edildikten sonra istikrara kavuşmuştur.

Kasım 2002'deki seçimin ardından Ocak 2003'te oluşturulan yeni Hükümet askeri yönetimin politikalarını devam ettirmektedir. Önceki hükümetin Ekonomi Bakanı Shaukat Aziz, önce planlama, ekonomi ve finansın sorumlu Başbakan Danışmanı olarak yeni dönemde de ekonominin başına getirilmiş, daha sonra Senato'ya seçilmesi nedeni ile tekrar Finans Bakanı olarak Hükümet'teki yerini almıştır.

Ancak Hükümet'in meclisteki zayıf pozisyonu nedeni ile ekonomide sivilleşme ve normale dönüş yönündeki reformlar yavaş işlemektedir. Karaçi Elektrik Kurumu (KESC) ve Su ve Enerji Geliştirme İdaresi (WAPDA) ve diğer bazı KİT'lerde yapılması düşünülen reformlar henüz gerçekleştirilememiştir.

Buna rağmen 2001-02 mali yılında cari açık hedeflenen seviyede tutulabilmiş, enflasyon rakamları tahmin edilenin altında kalmış, ödemeler dengesi, fazla vermiş, merkez bankası rezervleri çok ciddi oranlarda artış göstermiş ve iç piyasadan önemli ölçüde bir borçlanma gerçekleştirilmiştir. Ancak kamu maliyesindeki düzelmeye rağmen, özel sektör gelişiminde hedeflerin gerisinde kalınmıştır.

Dış borç ödemeleri hızlanmış, vergi tabanı tam olarak hedeflere ulaşılmasa da genişletilmiş, Abdul Hafeez Shaikh'in'in özelleştirme ve yatırımlardan sorumlu Başbakan Danışmanı olarak atanması ile özelleştirme konusunda olumlu adımlar atılacağına ilişkin beklenti oluşturulmuştur. Ancak 60 milyar dolar büyüklüğündeki ekonomi yapısal olarak henüz bariz değişim gösterememiştir. Doğa koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösteren tarımsal üretim hala ekonomik büyümeyi ciddi olarak etkilemekte, politik dengesizlikler, Hindistan ve ülke içindeki etnik gruplar arasındaki sorunlar ve ülkede yaşayan 1.5 milyon Afgan mültecinin durumu istikrarın ve büyümenin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ekonomik yapı hala belirsizliğini ve kırılganlığını korumaktadır ve güven tam olarak tesis edilememiştir.

Eylül 2001'de son kredi dilimi ile, Pakistan 1988'den beri ilk kez bir IMF programını tamamlayabilmiştir. Bundan önceki sekiz IMF programı hükümetlerin şartları yerine getirememesi nedeniyle tamamlanamamıştır. Başarılı olan bu programın ardından, 2001 Ekim ayında IMF Fakirliği Önleme ve Büyümeyi Sağlama programı çerçevesinde 3 yıllık ve 2004 yılında sona erecek, 1.3 milyar dolar tutarında yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Ekonomi halen bu anlaşma koşulları doğrultusunda yönetilmektedir. Mart ayında 5.Gözden Geçirme Toplantısı başarıyla gerçekleştirilmiştir, IMF özellikle döviz rezervindeki yükselmeden duyduğu memnuniyeti dile getirirken, Hükümet'in fakirlik ile mücadele, Merkezi Gelirler İdaresi'nin ve KİT'lerin reformu ve yatırımların artırılması konusunda daha fazla çalışma yapmasını istemiştir.

Milli Gelirin Yapısı

GSYİH'nin Dağılımı	
	2001 / 02
Tarım	% 24.1
Sanayi	% 25.1
İmalat	% 17.7
Elektrik, Gaz, Su	% 3.6
İnşaat	% 3.3
Madencilik	% 0.5
Hizmetler	% 50.9

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

Tarım

Tarım nüfusun %75'inin geçim kaynağı olması, işgücünün %45'ini, milli gelirin ise %25'ini oluşturması özellikleri ile ekonomideki ağırlığını korumaktadır. Başlıca tarım ürünleri pamuk, pirinç, şeker kamışı, buğday, meyve ve sebzedir.

Büyük bir kısmı Pencap'ta yetişen pamuğun yıllık hasatı, Karaçi'deki iplik endüstrisini ve ihracatı doğrudan etkilediğinden ekonominin genel performansında belirleyici bir faktördür.

Sıcaklık farklarının çok yüksek olduğu, hem sellerin hem kuraklığın görüldüğü bölgede tarımsal üretim dalgalanmalara oldukça açıktır. Verimliliği artıracak tarımsal reformlar ise, ekilebilir alanların %40'ına sahip olan ve sulama sistemlerini kontrolleri altında bulduran büyük toprak sahiplerinin direnişi ile karşılaşmaktadır. Dünya Bankası'nın da aralarında bulunduğu bağımsız kuruluşların yaptıkları değerlendirmeler büyük toprak sahiplerin küçük toprak sahiplerinden daha verimsiz üretim yaptıklarını göstermektedir.

Üç yıldır süren kuraklığın bitmesi nedeni ile Pakistan Merkez Bankası 2002–2003 döneminde tarımsal üretimin % 2.7 oranında artmasını beklemektedir. Ayrıca ekilen miktar da yükselmektedir. Şeker kamışı ekilen alan toplamı geçen yıla göre % 9.6, pirinç % 4.1 artmıştır. Ancak toplam pamuk üretimi 2002 – 2003 ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre % 4.3 düşmüştür. Buna kuraklık ve ekilen arazi miktarındaki düşüş neden olurken, Hükümet pamuk ekili alanların % 5, üretimin ise % 4.5 oranında artırılmasını hedefleyen yeni bir pamuk politikası açıklayacağını bildirmiştir.

Doğal Kaynaklar

Doğalgaz rezervleri, petrol, kömür (düşük kalite), demir cevheri, bakır, tuz, kireçtaşı, kayatuzu, mermer, alçıtaşı, dolomit, silis, ateş kili, seramik kili, demir cevheri, boksit, barit, kromit, magnefit başlıca doğal kaynaklar arasındadır.

Pakistan'ın Beluçistan bölgesinin zengin doğal gaz rezervlerine sahip olduğuna inanılmaktadır. Ancak burası, hükümetin kontrolünün tam sağlanamamış olduğu sorunlu bir bölgedir.

Aralık 2002'de Hazar Denizi'nde üretilen doğalgazının Türkmenistan - Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na ulaştıracak Trans – Afganistan Boru Hattı'nın kurulması konusunda üç ülke anlaşmaya varmıştır. 1460 km uzunluğundaki hattın 3.2 milyar Dolara mal olması beklenmektedir.

Ham petrol kaynakları giderek azalmaktadır. Günlük ortalama üretim 1990-91 mali yılındaki 61,390 varil seviyesinden, 2000-01 mali yılında 57,064 varile düşmüştür ve ülke ihtiyacının yaklaşık %18'ini karşılayabilmektedir.

Çin Beluçistan'ın Çagay bölgesinde blister bakır madenciliği yapmaktadır. Ayrıca, altın ve gümüş çıkarmak için de yatırımları gündemdedir.

Kromit, antimon, fosfat, porselen ve bazı değerli taş rezervleri henüz işlenmemiş doğal kaynaklar arasındadır.

İmalat Sanayi

Pakistan'da geleneksel olarak teşvik edilen endüstriler iplik örme ve şeker işlemedir. Üretim tabanında çeşitlilik sağlanamamış, ekonominin tekstil sektörüne bağımlı ve düşük katma değerli karakteri yıllardır değişmemiştir.

İmalat sanayi 2000-01 mali yılında milli gelire %17 oranında katkıda bulunmuş, istihdamın %10'unu sağlamış, ihracatın %72'sini oluşturmuştur.

ÜRETİM	1998-99	1999-2000	2000-01	2001-02
Şeker (1000 ton)	3,568	2,429	2,789	2,721
Bitkisel yağlar (1000 ton)	773	695	835	593
Pamuk iplik (milyon kg)	1,540	1,670	1,721	1,348
Pamuk kumaş (milyon m ²)	385	3,437	490	412
Jüt (1000 ton)	86	84	90	56
Sigara (milyon adet)	51,578	46,976	41,129	39,854
İçecek (milyon şişe)	2,220	2,328	211	129
Motor lastiği (1000 adet)	845	856	884	670
Tekerlek lastiği (1000 adet)	3,665	3,766	4,051	3,161
Çimento (1000 ton)	9,635	9,314	9,674	7,122
Üre (1000 ton)	3,522	3,785	4,005	3,155
Soda külü (1000 ton)	239	246	218	157
Boya ve vernik (ton)	6,500	7,347	10,922	7,975
Bisiklet (1000 adet)	504	534	469	393
Ampül (milyon adet)	67	63	55	40
Karton (1000 ton)	171	228	307	184
Sanayi Üretim Endeksi (1980-81= 100)	271	271	299	-

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

İşgücü

Pakistan işgücü 2002 yılı itibarıyla toplam 41.5 milyon kişiden oluşmaktadır. İşsizlik oranı %7.8'dir.

İşgücünün Sektörel Dağılımı (Milyon Kişi)				
	1999	2000	2001	2002
Tarım	17.57	17.97	18.16	18.54
İmalat ve Madencilik	3.78	3.86	4.33	4.42
İnşaat	2.33	2.38	2.17	2.21
Elektrik, Su, Gaz	0.26	0.27	0.26	0.27
Ulaşım	2.04	2.08	1.89	1.93
Ticaret	5.16	5.27	5.06	5.17
Diğer	6.05	6.19	5.53	5.75
İşsiz	2.33	2.38	3.19	3.25
Toplam İşgücü	39.52	40.40	40.69	41.54

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

Büyüme

1980'lerde %6, 1990'ların ilk yarısında %5 olan ortalama yıllık büyüme daha sonra %2'lere kadar düşmüş, Askeri yönetimin ekonomik istikrarı sağlamak amacı ile uyguladığı önlemler neticesinde 2002 yılında %4.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1996 yılından beri yakalanan en yüksek büyüme oranıdır. Büyümede hükümetin aldığı tedbirler kadar tarımsal sektörde yaşanan üretim artışının da rolü vardır.

Sektörel İtibariyle Büyüme Oranları		
Sektörler	2001 / 02	1996 – 2000 Ortalaması
Tarım	1.4	2.0
Sanayi	4.4	2.0
Hizmetler	5.1	3.9
GDP	3.6	2.9

Enflasyon

Enflasyon oranı son beş yılda %10 seviyesinden %4.5 seviyesine düşmüştür. Genel olarak enflasyonun düşük olduğu söylenebilirse de tarımsal ürünlerin enflasyonun hesaplandığı ürün sepetindeki ağırlığının yüksek olması yanıltıcı olabilmektedir. Dönem dönem, tarımsal ürünlerdeki fiyatların düşüşü çok düşük enflasyon oranları ortaya çıkarabilmektedir. 2001 / 2002 takvim yılında % 2.6 olarak gerçekleşen enflasyon oranının 2003 yılında elektrik, su ve benzeri hizmetlerin fiyatlarında özelleştirme, Rupideki değer kaybı ve endüstriyel üretimdeki artıştan kaynaklanan enflasyonist baskılar nedeni ile % 5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Yatırımlar

Yatırımların milli gelirin oluşumundaki payı 1970'lerde %17'den 1990'larda %18'e yükselmekle birlikte, 2001-02 mali yılında %13.9'a kadar düşmüştür. Özel sektör yatırımları 1990'lardaki %8.8'lik düzeyinden, dikkat çekici bir düşüşle, 2000-01 mali yılında %7.6 olarak gerçekleşmiştir, 2002 / 03 ve 2003 – 04 döneminde de önemli bir artış gerçekleşmesi beklenmemektedir. Ucuz işgücü ve yerel ve bölgesel geniş pazarlara rağmen, yabancı yatırımcılar iç karışıklıklar, yetersiz hukuki düzenlemeler, bölgedeki diğer rakip ülkelerde yabancı sermaye ortamının çok daha olumlu olması ve altyapıdaki sorunlar nedeniyle ülke yeterince çekilememektedir.

Bütçe

IMF programının da etkisiyle Hükümetin başlıca hedeflerinden biri vergi tabanını genişletmektir. Yalnızca 1.2 milyonun vergi ödediği 140 milyon nüfuslu Pakistan'da, vergi gelirlerini artırmak için çaba harcanmış, tüm muhalefete rağmen işyerlerini ve vergi mükelleflerini tespit etmek için ciddi bir inceleme başlatılmıştır. Yine de yılın ilk çeyreğinde oldukça iyi düzeyde olan gelirler yıl sonuna doğru ortaya çıkan belirsizlik ortamında vergi ödemelerinin yapılmaması nedeniyle hedefe ulaşamamıştır.

PAKİSTAN BÜTÇESİ			
(Milyar Dolar)	1999-2000	2000-2001	2001-2002
Toplam Gelirler	10.4	10.0	10.1
Vergi Gelirleri	7.0	7.3	7.2
Vergi Gelirleri (%)	67%	73%	71%
Toplam Giderler	12.8	12.2	11.8
Bütçe Dengesi	(2.5)	(2.2)	(1.7)

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

Dış Borç

Haziran 2001 itibari ile Pakistan'ın orta ve uzun vadeli borçlarının 27 milyar dolar olduğu, bugün itibari ile ise toplam dış borcunun (kısa vadeli borçlar dahil) 38 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Borç/millî gelir oranı %60'ın üzerindedir.

DIŞ BORÇ						
(Milyon Dolar)	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Orta ve Uzun Vadeli Borçlar	25,380	25,623	26,317	28,752	30,365	29,043
Kamu	23,787	22,396	21,544	23,715	25,977	25,076
Özel	1,593	3,227	4,773	5,037	4,389	3,967
Kısa Vadeli Borçlar	3,235	2,481	2,481	2,159	1,830	1,519
IMF Kredisi	1,613	1,396	1,281	1,360	1,704	1,529
Toplam Dış Borç	30,229	29,835	30,079	32,271	33,899	32,091
Toplam Dış Borç/GSYİH	48.6%	47.2%	48.3%	52.1%	54.0%	52.2 %

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

Pakistan'ın en önemli dış finansman kaynağı başlıca çok taraflı kredi kuruluşları ve çok sayıda iki taraflı krediteden oluşan Pakistan Kalkınma Forumu'dur. Pakistan'ın Forum'a olan borcu 2000 yılı itibari ile toplam borç stokunun %92'sini oluşturmaktadır. Dünya Bankası %30, Asya Kalkınma Bankası %21, Japonya %18 ve ABD %10.5 paya sahiptirler.

Pakistan'ın hükümetlerarası borcu 13 milyar dolardır. Bunun, 5.2 milyar doları Japonya'ya, 2.9 milyar doları ise ABD'ye aittir.

Asya Kalkınma Bankası Pakistan'da faaliyet göstermeye başladığı 1968 yılından 2001 yılına kadar 11.5 milyar dolar tutarında kredi sağlamıştır. Hemen hemen her sektöre kredi sağlanmış olsa da, enerji ile tarım ve doğal kaynaklar sektörleri sırasıyla 3.3 milyar dolar ve 3.0 milyar dolar tutarında krediyle ilk sıralarda yer almaktadırlar. Onları 1.4 milyar dolar ile finans ve 1.1 milyar dolar ile sosyal altyapı sektörleri takip etmektedir.

Rupi'nin değer kaybetmesi borç stokunun ağırlığını gün geçtikçe arttırmaktadır. Yıllık borç geri ödemeleri 1997-98 mali yılında GSYİH'nın %3.8'ine kadar ulaşmış, 2000-01 mali yılında ise %9'una çıkmıştır.

Özelleştirme

Özelleştirme konusunda 1991 ortasındaki tartışmaların ardından iki yıl boyunca hızlı yol katedilmiş, 63 birimde özelleştirme gerçekleştirilmiştir. Geriye kalanlar daha çok zarar eden şirketler olduklarından süreç yavaşlamış, 1999 itibari ile toplam 103 şirket özelleştirilmiştir.

Son dönemde Pakistan hükümeti özelleştirme projelerini hızlandıracağını taahhüt etmiş ve Pakistan Telekom, United Bank (UBL), Habib Bank (HBL) ve 9 petrol ve gaz şirketi

ilk etapta özelleştirilecek şirketler olarak açıklanmıştır. Ancak 11 Eylül sonrası oluşan şartlar nedeniyle hükümet, 2001 sonunda tamamlanması beklenen ve 1 milyar dolar gelir getirmesi beklenen özelleştirme programının askıya alındığını açıklamıştır.

Kasım 2002 itibarıyla Hafeez Shaikh'in Özelleştirme ve Yatırımdan sorumlu Başbakan danışmanlığına atanması özelleştirme ile ilgili olumlu beklentiler oluşmasına neden olmuş, ancak ABD'nin Irak'a müdahalesi Hükümet'in özellikle Ortadoğu kökenli sermayeye yönelik özelleştirme planlarını engellemiştir. İlk iptal Pakistan'ın gelirler açısından en büyük firması olan Pakistan Devlet Petrol Şirketi (PSO)'da yaşanmıştır. 26 Nisan 2003 tarihinde yapılması planlanan ihale ihaleye katılan Saudi Midroc ve Kuwait Petroleum'un talepleri üzerine ertelenmiştir. Ayrıca Karaçi Elektrik Dağıtım Şirketi (KESC) ve WAPDA'nın özelleştirme projeleri de askıdadır.

Ancak Özelleştirme Komisyonu sermaye piyasaları aracılığı ile bazı küçük işletmelerin satışını sürdürmektedir. Aralık 2002'den beri toplam 4 katrilyon Rupî değerindeki Pakistan Petrol yatağı, Attock Rafinerisi, Muslim Commercial Bank ve DG Khan Çimento Şirketi satılmıştır. National Bank, Pak Telecom, Sui Northern Doğalgaz Hattı, Petrol ve Doğalgaz Geliştirme Şirketi (OGDC) ve Pakistan Uluslararası Havayolları'ndaki hisselerin de sermaye piyasaları aracılığı ile satılması gündemdedir.

Mart ayında stratejik bir özelleştirme gerçekleştirilerek Pakistan Devlet Girişim Fonu'nun Yatırım Şirketi 786.8 milyon Rupî'ye Pakistan Endüstriyel Kredi ve Yatırım Şirketi'ne satılmıştır. Kalan son Pakistan devlet fonu olan Ulusal Yatırım Fonu Pakistan Petrolleri'nin (PSO) satışının ardından özelleştirmeye çıkarılacaktır.

Pakistan Telekomünikasyon Kurumu (PTCL)'nin da 2003 yılında satışı gündemdedir. Ancak dünyada telekomünikasyon ihalelerinin son dönemde başarılı olmaması nedeni ile Pakistan Enformasyon Teknolojisi ve Telekomünikasyon Bakanı Awais Leghari, şirketin yıllık cirosu olan 32 katrilyon Rupî tutarında bir teklif gelmediği sürece PTCL'nin satılmayacağını açıklamıştır. Hükümet ayrıca KESC yönetiminin de finansal durumunda bir iyileşme olmaması halinde yenileneceğini açıklamış, daha önce KESC ile ilgilendiklerini açıklayan dünyaca ünlü enerji şirketleri ABB ve AES kendi iç sorunları nedeni ile şimdilik proje ile ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle KESC'nin yakın gelecekte özelleştirilmesi mümkün görünmemektedir.

SEKTÖREL BAKIŞ

Tekstil

Tekstil Pakistan ekonomisinin en önemli sektörüdür. 1999-2000 mali yılında milli gelirin %8.5'i, toplam yatırımların %31'i, endüstriyel katma değer %30'u, sanayideki istihdamın %40'ı ve ihracatın %60'ı tekstil sektöründe gerçekleşmiştir.

Pakistan dünyanın en büyük ham pamuk üreticilerinden biridir. İplik ve kumaş üretiminde yoğunlaşma vardır, buna karşılık hazır giyim üretimi yok denecek kadar sınırlı ve üretim kalitesi düşüktür. İpliğin büyük bir kısmı ihraç edilir ve aslında kazanç potansiyeli daha yüksek yerli üreticiye çok az bir miktar kalır. Sektörün 2001-2002 mali yılında toplam ihracatı yaklaşık 7.5 milyar dolardır.

2003 yılında önce polyester elyaf fiyatlarında meydana gelen artış nedeni ile tekstil sektörü zorlanmaya başlamış, ardından Uzakdoğu kökenli SARS hastalığı nedeni ile Çin ve bölge ülkelerinden kendisine kayan siparişler nedeni ile tekrar büyüme eğilimine

girmiştir.

Tekstil sektöründe 2005 yılında miktar ve kısıtlamaların büyük ölçüde kalkacak olması nedeni ile önlerinin daha da açılacağını düşünen Pakistanlı tekstil firmaları büyük bir modernizasyon hamlesine girişmişlerdir.

İnşaat ve İnşaat Malzemeleri

Bugüne kadar büyük ilerleme kaydedilen inşaat-taahhüt sektöründe önümüzdeki dönemde olanaklar daha da artacaktır. Pakistan'ın çoğu baraj ve enerji tesisi niteliğinde olan oldukça kabarık bir altyapı proje listesi vardır. Bu projelere Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası kurumlardan kredi bulunması bugün daha kolay hale gelmiştir.

Afganistan'ın yeniden imarı ve sosyal projelere ağırlık verilecek olması da inşaat sektöründe önemli bir canlanma olacağını sinyallerini vermekte ise de henüz uluslararası büyük çaplı projeler gündeme gelmemiştir.

National Construction (NC) Ltd., Habib grubunun inşaat şirketi Haydari İnşaat, Descon Mühendislik, Sarwar and Company Limited Pakistan'ın önde gelen inşaat şirketleri arasındadır.

1973'te kurulmuş olan National Construction Limited Pakistan'ın belli başlı konut, cami, enerji tesisleri, yol, köprü, baraj gibi pek çok inşaat projesini gerçekleştirmiş en büyük inşaat şirkettir ve devlete aittir. 1990'ların ortasından itibaren zarar eden bir kamu şirketi olmaktan çıkmış ve karlı bir şirket olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bugüne kadar 6.5 milyar Rupi değerinde 180 proje gerçekleştirmiştir.

Descon Mühendislik 1977'de kurulmuş anahtar teslim projelerle özellikle enerji, gübre, kimya sektörlerine hizmet veren 8000'i aşkın işgücü ile büyük bir mühendislik firmasıdır.

Çimento Sektörü:

Pakistan'da 19'ü özel sektörde olmak üzere, 23 çimento tesisi bulunmaktadır. Yıllık 13 milyon ton üretim kapasitesi mevcuttur. Pakistan kireçtaşı ve alçıtaşı kaynakları zengin bir ülkedir. Çimento endüstrisi Pakistan 1947'de bağımsızlığını kazandığında 5 fabrika ile kurulu halde olan birkaç sanayi dalından biridir. Gri porland, cüruf porland, sülfat dirençli, süper sülfat dirençli ve beyaz olmak üzere 5 tür çimento üretilmektedir. 1972'de kamulaştırılan çimento sektörü daha sonra özelleştirme süreci ile ve gümrüksüz makine ithalatı gibi uygulamalarla teşvik edilmiştir.

Şubat 2003'de Pakistan'da DG Khan Çimento, Attock Çimento, Maple Leaf Çimento ve Dadabhoy ve pek çok irili ufaklı çimento fabrikasının uzun süredir yürüttüğü centilmenlik anlaşmasının bozulması nedeni ile fiyatlarda önemli oranda düşüşler yaşanmış, üreticilerin kar marjları tehlikeli oranlara inmiştir. Yeni bir anlaşma yapılması ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

Yol İnşası:

Yol inşası ve iyileştirilmesi öncelik verilen ve özel sektörün teşvik edildiği başlıca alanlar arasındadır. Geçtiğimiz Aralık ayında, Pakistan Karayolları Otoritesi Başkanı, Pakistan ve Türkiye arasında yol inşası projelerinde işbirliğini artırmak için büyük potansiyel olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca geçtiğimiz Ağustos ayında Pakistan tarafından EKO

lkeleri Pakistan, İıran ve Türkiye arasındaki mevcut demiryollarını birbirine bağlayacak bir demiryolu ağı projesi önerilmiştir.

Pakistan Ticaret ve Sanayi Odaları Konfederasyonu Başkanı 2002 Ocak ayında ulaşım ile ilgili önerilerini içeren bir paketi İletişim ve Demiryolları Bakanlığı'na sunmuştur. Paket limanlar, demiryolları ve karayollarının iyileştirilmesine yönelik 25 öneri içermektedir. neriler arasında liman ücretlerinin düşürülmesi, Karaçi limanından Avrupa'ya doğrudan seferler yapılması, demiryolları ve karayollarının özel sektörün de bulunduğu projelerle iyileştirilmesi, transit ticareti artıracak yol bağlantılarının yapılması gibi konular yer almıştır.

Enerji

ENERJİ	1999/2000	2000/2001	2001/2002*
Çıkarılan Ham Petrol	20.4 milyon varil	21.1 milyon varil	17.6 milyon varil
İthal Edilen Ham Petrol	32.9 milyon varil	52.5 milyon varil	40.5 milyon varil
Doğal Gaz retimi	813.0 m3	875.4 m3	690.1 m3
Rafine Petrol retimi	6,115 bin ton	8,723 bin ton	6,905 bin ton
Rafine Petrol İthalatı	11,878 bin ton	10,029 bin ton	10,084 bin ton
Kömür retimi	3,113 bin ton	3,095 bin ton	2,328 bin ton
Kömür ithalatı	957 bin ton	950 bin ton	713 bin ton
Hidroelektrik enerji	19,288 kws	17,194 kws	18,434 kws
Termal enerji	46,064 kws	48,926 kws	34,105 kws
Nükleer enerji	339kws	1,997 kws	1,735 kws

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

* Temmuz – Mart dönemi

Pakistan'ın uzun süredir özelleştirilmesi gündemde olan iki kamu enerji reticisi Su ve Enerji Geliştirme İdaresi (WAPDA) ve Karaçi Elektrik retimi Kurumu (KESC) 1999-2000 mali yılında 11,701 MW retim kapasitesine ulaşmıştır. Özel sektör üreticilerinin 4,674 MW'lık kapasitesi de eklendiğinde ülkenin toplam kurulu kapasitesi 16,375 MW olmaktadır. Termal enerji 1993'ten bu yana hidroelektrik gücün yerini alarak toplam enerjinin %66'sını sağlayan başlıca enerji kaynağı haline gelmiştir.

Pervez Müşerref'in 2001 Aralık ayında Çin'e yaptėı ziyaret sırasında, Pakistan ile Çin firmaları arasında 2 Hidroelektrik Santrali ve bir Boru Hattı projesi için MoU imzalanmıştır. Projelerin toplam değeri yaklaşık 350 Milyon dolardır.

Enerji retiminde maksimum özel sektör katılımını sağlamak amacıyla, Pakistan Su ve Enerji retimi Otoritesi (WAPDA), bu yılın Ocak ayı içerisinde, Çinli bir firma ile 4 bölgede model mikro hidroelektrik ve kömüre dayalı enerji üretim projeleri kurmak üzere MoU imzalamıştır. WAPDA'nın, 2025 Programı çerçevesinde ucuz elektrik üretimi için kömür kaynaklarını kullanma stratejisi bulunmaktadır.

Bankacılık

Pakistan'da 46 ticari banka faaliyet göstermektedir. Bunların 25'i yerli, 21'i yabancı bankadır. Sektördeki modernizasyon 1990'ların ikinci yarısında olması nedeniyle, bireysel bankacılık, EFT, ATM, elektronik bankacılık gibi uygulamalar yeni yeni gelişmektedir.

Pakistan'daki tüm özel bankalar 1974'te kamulaştırılmıştır. Finans sektörünün liberalizasyonu için gerekli reformlar ilk olarak 1990'da uygulanmaya başlanmıştır. Kamu bankalarının özelleştirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmış ve özel yerli bankaların kurulmasına izin verilmiştir. Kambiyo kontrolleri kaldırılmıştır. Liberalizasyondan bu yana, 2 banka ve 3 yerli finans kurumu özelleştirilmiş, 14 yeni özel banka faaliyete geçmiştir.

Sektördeki verimsizlik ve zayıf yönler, özellikle ülkedeki mevduatların önemli bir bölümünü ellerinde tutan kamu bankalarına (United Bank, Habib Bank ve Pakistan Milli Bankası) bakıldığında belirginleşmektedir. Bu üç bankada son yıllarda yürütülen reform çalışmaları nedeni ile bu bankalar 1999 yılı itibarı ile yeniden karlı hale gelmişlerse de hala geri dönüşü şüpheli alacakların oranı oldukça yüksektir. Hükümet Temmuz 2003 sonu itibarı ile United Bank'ın % 51 hissesini en yüksek teklifi veren Muslim Commercial Bank'e satış konusundaki çalışmalarını yürütmektedir.

Finansal reformlar hükümetin finans kurumlarına olan müdahalelerini azaltmıştır. Pakistan Merkez Bankası Şubat 1994'deki düzenlemelerle bağımsız bir yapıya kavuşmuştur ve 1997'den bu yana da ülkenin para politikasını yönetmeye yetkilidir.

Otomotiv

Pakistan'ın başlıca otomotiv şirketleri Indus Motors, Pak Suzuki, Raja Motors, Dewan ve Honda Atlas'dır. Indus Motors Toyota ve Daihatsu'nun imalat, dağıtım ve pazarlamasını yapmaktadır. Şirketin 2000-01 mali yılı cirosu bir önceki yıla göre %10 artışla 150 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. En önemli rakibi Pak Suzuki ise Suzuki'nin imalat, montaj ve satışını yapmaktadır. Bin Qasim'deki tesislerinde yıllık 50,000 araç kapasitesi ile faaliyet göstermektedir. Şirketin 2000-01 mali yılı cirosu 133 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Hükümet Ocak 2003'de Dolar ve Yen'de meydana gelen düşüş nedeni ile otomobil fiyatlarının düşürülmesini istemiştir. Bu nedenle otomobil talebinde meydana gelen artış nedeni ile üreticiler üretimi arttırma kararı almışlardır.

ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

DIŞ TİCARET

PAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ					
(Milyon Dolar)	1997/1998	1998/1999	1999/2000	2000/2001	2001/2002
İhracat (fob)	8.434	7.528	8.190	8.925	9.134
İthalat (fob)	10.301	9.613	9.602	10.171	10.339
Denge	-1.867	-2.085	-1.471	-1.246	-1.205
Ticaret Hacmi	18.735	17.141	17.792	19.096	19.473

Kaynak: *The Economist Intelligence Unit*

Hükümet, yerli ve yabancı yatırımcıların güvenini tekrar kazanabilmek amacı ile uygulamaya çalıştığı ekonomik reform paketi çerçevesinde ekonomik aktivitenin hızlandırılması amacı ile ilk olarak 2000 yılında yaklaşık 4000 üründe gümrük

oranlarında indirime gitmiş, en yüksek gümrük vergisi oranı da %35'den %30'a çekilmiştir. Gümrük vergisi oranının %25'e çekilmesi konusunda da çalışmalar son aşamasındadır.

Pakistan 1970'lerden bu yana her yıl ticaret açığı vermiştir. 1990-99 arasındaki 10 yıllık döneme bakıldığında, dolar bazında ihracat yıllık ortalama %5.7 artmıştır. 1996-99 döneminde ise, Rupi'nin hemen tüm ticaret ortaklarının para birimleri karşısında değer kaybetmesine rağmen ihracat yıllık ortalama %3.5 oranında daralmıştır.

2002 / 2003 dönemi (Temmuz – Mart) Pakistan'ın ihracatı bir önceki yıla göre % 20.2 artarak 7.9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2003 yılı sonuna kadar bu rakamın Hükümet'in hedefi olan 10.3 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Buna karşılık ithalatın da ilk sekiz aylık dönemde % 22.8 artarak 9.03 milyar dolara ulaşması, petrol fiyatlarındaki artışın yanında yatırımların da arttığını göstermektedir.

Pakistan'ın üretimde olduğu gibi ihracat ürünlerindeki çeşitliliği de sınırlıdır. İhracatın birkaç ana ürüne bağımlılığı ve bunların pamuk ve pirinç gibi tarıma dayalı olması gelirlerin dış şokların etkisine fazla açık olmasını getirmektedir. Yüksek katma değerli ürünlerin ağırlığının az olması, kalitenin düşüklüğü ve zayıf pazarlama da ihracatı olumsuz etkileyen faktörlerdir.

Pamuk ipliği, hazır giyim ve çorap, pamuk kumaş, ham pamuk ve pirinç ihracat gelirlerinin %60'ını oluşturmaktadır. Diğer başlıca ihraç ürünleri, yine tekstil kategorisinde bulunan sentetik kumaşlar, halı ve kilimler, deri, pirinç, spor malzemeleri, balık ve ürünleri, ameliyat araçları, ilaç ve kimya ve ayakkabıdır.

İhraç Edilen Başlıca Mallar					
(Milyar Rupi)	1997 / 08	1998 / 09	1999 / 00	2000 / 01	2001 / 02*
Pamuk İpliği	47.42	47.42	55.49	62.91	42.26
Konfeksiyon	62.36	69.85	85.87	101.56	76.85
Pamuklu Giysi	53.99	55.98	56.76	60.49	49.76
Ham Pamuk	5.48	0.12	3.76	8.07	0.81
Pirinç	24.56	26.83	27.94	30.85	20.54
Sentetik Tekstil ür.	26.73	19.97	23.70	31.91	18.28
Deri	8.97	8.90	9.07	13.72	10.47
Spor Malzemeleri	16.59	12.85	14.46	15.92	12.35
Halı – Kilim	8.71	10.21	13.69	17.02	10.76
Deniz ürünleri	7.37	6.12	7.19	8.00	5.98
Medikal Aletler	5.41	5.60	6.22	7.29	6.58
İlaç ve Kimyasal Ür.	1.91	1.76	3.04	6.08	4.34
Ayakkabı	1.87	1.76	1.93	2.49	2.46
TOPLAM	373.16	390.34	443.68	539.07	404.83

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

** Temmuz - Mart*

1990-1999 arasındaki 10 yıllık döneme bakıldığında, ithalatın yıllık ortalama %4.7 arttığı görülmektedir. 1996-99 döneminde ise kambiyo kontrolleri, akreditif açarken getirilen yeni koşullar ve başlıca ithal ürünlerine olan iç talebin azalması gibi koşullar nedeniyle, ithalatta yıllık ortalama %7 daralma gerçekleşmiştir.

Pakistan'ın başlıca ithal ürünlerini petrol ve petrol ürünleri, kimyasallar, makineler, demir-çelik ve ürünleri gibi sermaye malları ve hammaddeler oluşturmaktadır.

İthal Edilen Başlıca Mallar					
(Milyar Rpi)	1997 / 09	1998 / 99	1999 / 00	2000 / 01	2001 / 02*
Elektrikli Olmayan Makinalar	69.34	75.70	66.20	88.51	67.69
Petrol ve Ürünleri	67.51	68.90	145.24	195.61	121.34
Kimyasallar	51.75	57.61	72.80	80.11	58.97
Yenilebilir Yağlar	33.30	40.54	21.40	19.05	17.21
Ulaşım Araçları	20.85	27.21	29.20	24.92	17.76
Tahıl, Bakliyat ve Un	32.70	22.27	19.64	8.00	8.40
Demir – Çelik Ürünleri	19.00	19.37	18.86	20.68	18.50
Gübre	9.08	13.31	10.23	9.84	9.67
İlaçlar	10.75	13.03	13.43	14.00	5.67
Çay	9.81	11.15	10.90	12.03	7.69
Elektrikli Aletler	13.24	7.44	8.00	7.70	5.50
Boya	5.93	6.54	6.95	7.35	10.18
Kağıt, Mukavva, Kırtasiye Ürünleri	5.44	5.88	6.35	7.65	6.29
Demirdışı metaller	4.26	4.50	5.01	5.96	5.00
İpek iplik	1.66	2.24	2.46	3.51	3.81
TOPLAM	436.34	465.96	533.80	627.00	455.18

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

* Temmuz – Mart Dönemi

ABD Pakistan'ın başlıca ihrac pazarı olagelmıştır. İthal ürünlerin tedarikçileri olarak ise Körfez ülkeleri her zaman başta olmak üzere, onları takip eden ABD ve Japonya yer değiştirebilmektedirler.

Pakistan'ın Dış Ticaret Ortakları (2001)	
İHRACAT	İTHALAT
ABD (%23.9)	BAE (%13.1)
BAE (%7.4)	Suudi Arabistan (%11.3)
İngiltere (%6.6)	Kuveyt (%6.7)
Almanya (%5.2)	ABD (%5.8)
Hong Kong (%5.1)	Japonya (%5.3)

Kaynak: The Economist Intelligence Unit

YABANCI YATIRIMLAR

Pakistan cari dengedeki açığı finanse etmek için ağırlıklı olarak resmi borçlanma yolunu kullanmıştır. 1950'lerde ülkeye nakit girişlerinin %80'i hibe ya da benzer formdaki dış yardımlar iken bu oran 1990'larda %10'a düşmüştür.

Yıl	Yabancı Sermaye Girişi (Milyon Dolar)
1997-1998	601.3
1998-1999	472.3
1999-2000	469.9
2000-2001	322.4
2001-2002*	307.6

Kaynak: İslamabad Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği
* ilk 10 aylık dönemde

Sektörler İtibarıyla Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri 2002 / 03 Temmuz – Şubat Dönemi (Milyon \$)	
Finans	211
Kimya	80
Petrol ve doğalgaz	125
Ulaşım	58
Ticaret	30
Tekstil	21
İletişim	20

Ülkeler İtibarıyla Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon \$)		
	2001/ 02 Tem. - Mart	2002 / 03 Tem. - Mart
ABD	154.1	164.1
İngiltere	4.3	191.4
BAE	17.8	114.3
Almanya	8.6	2.8
Fransa	1.6	2.2
Hong Kong	16.3	-0.6
İtalya	-	0.2
Japonya	4.3	11.8
Suudi Arabistan	2.2	32.2
Kanada	5.7	0.7
Hollanda	-7.3	3.6
G.Kore	0.2	0.6
Singapur	-12.3	2.5
Ç.H.C.	0.1	1.1
Avustralya	0.4	1.8
İsviçre	28.7	33.1
Diğer	59.8	102.9
Toplam	284.5	664.7

Ambargolar yabancı sermaye girişlerini de etkilemiş, 1998 yılından sonra bir düşüş gerçekleşmiştir. ABD, İngiltere ve Japonya en çok sermaye getiren ülkeler; enerji, petrol ve doğal gaz araştırmaları yatırım yapılan başlıca alanlardır.

Ucuz işgücü ve yerel ve bölgesel pazarlara rağmen, ülkedeki karışıklıklar, yetersiz hukuki düzenlemeler ve altyapıdaki sorunlar nedeniyle yabancı yatırım çekilememektedir. Portföy yatırımcılarının bakış açısı da doğrudan yatırımcılardan çok farklı değildir.

ÇİN – PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Pakistan'ın Çin ile dostluğu dış politikasının temel taşlarından biri olmuştur. 2001 Kasım ve Aralık aylarında, Pakistan-Çin diplomatik ilişkilerinin başlamasının 50. yıldönümü nedeniyle iki ülke devlet başkanlarının gerçekleştirdiği karşılıklı ziyaretler sırasında da iki ülke arasındaki stratejik, politik ve ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi vurgulanmıştır.

Bu ziyaretler sırasında iki ülke arasında enerji, ortak araştırmalar, kalkınma fonu kurulması ve Çin'in Pakistan'da altın ve bakır yatırımları yapması konularında 7 anlaşma imzalanmıştır. Çin'in Pakistan'a 1.5 milyar dolar tutarında bir kredi ve yatırım paketi sağlaması ve en az 2 milyar Rupı ödenmiş sermaye ile bir Pakistan-Çin Ortak Holding şirketi kurulması söz konusudur. Çin ayrıca Pakistan'a tekstil endüstrisinin modernizasyonu için gerekli olan tekstil makinelerinin ithalatı için Eximbank'ı aracılığı ile 25 milyon dolar kredi açmayı taahhüt etmiştir.

Ticaret alanında işbirliğinin geliştirileceği alanlar olarak ise tekstil, deri ve balıkçılığın belirlendiği dile getirilmiştir. Çin'in Pakistan'a, işlenip Ortadoğu ve Afrika'ya ihraç edilmek üzere, ham ipek ihraç etmesi söz konusudur. Buna karşılık Pakistan sanayi bölgelerinde Çin'in ipek standları kurması için alan ayıracaktır. Çin ayrıca Pakistan'dan her yıl 100 bin ton polyester alacaktır.

Pakistan-Çin mevcut dış ticaret hacmi yıllık 1.2 milyar dolar civarındadır. Bunun %60'ını Çin'in Pakistan'a ihracatı oluşturmaktadır. Pakistan'ın Çin'e ihraç ettiği başlıca ürünler tekstil ve kimyasallardır. Çin'den ithal edilen başlıca ürünler ise makine, teçhizat, ucuz metaller ve araçlardır.

Pakistan ve Çin'in savunma alanında da yoğun işbirliği içinde olduğu bilinmektedir. Uluslararası istihbarat teşkilatları Çin'in Pakistan'ı nükleer silahlanma konusunda da desteklediğini düşünmektedirler. Geçtiğimiz dönemde Çin'in askeri amaçla da kullanılabilecek olan Gwadar Derin Deniz Limanı yapımı için 1 milyar dolar vermeyi taahhüt etmesi, hem Pakistan'ın hem Çin'in bu liman aracılığı ile Arap Denizi'nde manevra yapmasını sağlayabilecek olması ABD'yi rahatsız etmektedir.

11 EYLÜL SONRASI GELİŞMELER

Pakistan'ın ABD liderliğindeki terör karşıtı koalisyonla olan desteği, ambargoların kaldırılması, yeni ihraç pazarlarına erişim imkanları, borçlarının yeniden yapılandırılması ve diğer çeşitli formlardaki yardımlarla ödüllendirilmektedir.

Mayıs 1998'de, Pakistan'ın nükleer denemeler yapması nedeniyle G7 ülkeleri tarafından getirilen ambargoların kaldırılması konusunda ilk adım 11 Eylül öncesinde atılmış olup, öncelikle Hindistan'da ve daha sonra Pakistan'da kaldırılması

düşünülmekteydi. Ancak 11 Eylül olayı ABD'nin ilki ülkeye aynı uygulamayı yapma gerekliliğini getirmiştir ve her iki ülkeye yönelik ambargo aynı zamanda kaldırılmıştır. (Bu durumda, ABD artık çok taraflı kurumlarda Pakistan lehine oy kullanabilecek, Pakistan'a iki taraflı kredi ve yardım verebilecektir, Amerikan Exim de Pakistan'da iş yapan Amerikan şirketlerini sigortalayabilmektedir.)

Avrupa Birliği Komisyonu 2001 Aralık ayında, Pakistan'ın terörizme karşı savaş dolayısı ile yaşadığı sıkıntıları azaltmak için, Ocak 2002'den itibaren, Pakistan'dan gelen bazı ürünler için, %7 oranında olan gümrük tarifelerini sıfırlamıştır. Gümrükleri sıfırlanan başlıca ürünler canlı hayvan, balık ve kabuklu deniz hayvanları, mandıra ürünleri, doğal bal, ağaç, bitki, çiçek soğanı, kesilmiş çiçek, taze veya kuru meyve-sebze, yağ tohumu, sebze küspeleri, içecekler, alkollü içecekler, sirke, tütün ve işlenmiş tütün, çimento, mineral yakıt ve yağlar, parfümeri, sabun, kauçuk ve parçaları, ahşap, mantar, saman, kağıt ve karton ve 14 tekstil kategorisidir. Gümrüklerin kaldırıldığı ve %15 kota artırımını yapılan 14 tekstil kategorisi pamuk ipliği, pamuklu kumaşlar, sentetik kumaşlar, T-shirt, atlet, süveter-kazak, bluz, gömlek, ceket, yelek, pantolon, havlu, çarşaf ve masa örtüsüdür. Tekstil Pakistan'ın Avrupa Birliği'ne olan ihracatının %75'ini oluşturmaktadır ve 2000-2001 mali yılında 1.5 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Pakistan benzer avantajları ABD'de ve Japonya'da da sağlamak için çabalarını sürdürmektedir. ABD henüz bir kota artırımını kararı almamakla birlikte, geçmiş yıllarda kullanılmamış kotaların mevcut kotalara eklenmesi uygulamasına geçilmiştir.

Pakistan'a 11 Eylül'den bu yana verilen/taahhüt edilen başlıca mali yardımlar ve yeniden yapılandırılan borçları aşağıda sıralanmıştır:

- ABD 1 milyar dolarlık bir hibe yardım sözü vermiştir. Bunun 670 milyon doları ödenmiştir.
- Japonya Acil Ekonomik Yardım Paketi adı altında Pakistan'a 340 milyon dolarlık bir hibe transferini gerçekleştirmiştir.
- Kanada Pakistan'ın Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı'na olan 295 milyon dolarlık borcunun yıllık 10.5 milyon dolar olan geri ödemelerini, Kanada hükümetinin koordine edeceği sosyal programlarda harcanmak üzere, hibe edeceğini ve ekonomik yaptırımlarını gevşeteceğini açıklamıştır.
- Paris Klubü, Aralık ayı başında yapılan müzakereler sonucunda 12.5 milyar dolar tutarındaki borcu yeniden yapılandırmış, 2/3'ü geri ödemesiz dönem 15 yıl olmak üzere 38 yıl, 1/3'ü geri ödemesiz dönem 5 yıl olmak üzere 23 yıl vadelenmiştir.
- İsveç 51 milyon dolarlık alacağını yeni vadelere bağlamıştır.
- İngiltere 100 milyon dolarlık bir hibe vaad etmiştir.
- BAE 50 milyon dolarlık bir hibe vaad etmiştir.
- IMF yönetimin yeniden yapılanma çabalarını desteklemek ve Afgan savaşının zararlarını karşılamak üzere 3 yıllık yeni bir stand-by çerçevesinde 1.3 milyar dolarlık kredi taahhüdünde bulunmuştur.
- Pakistan'a 1968'den bugüne kadar 11.5 milyar dolar kredi sağlamış olan Asya Kalkınma Bankası, 2004 – 2006 döneminde yaklaşık 2.6 milyar dolar kredi ile pek çok yeni projeyi finanse edeceğini açıklamıştır.
- Abu Dhabi Fonu 4 hidroelektrik santrali ve iki içme suyu projesi için 265 milyon dolarlık uygun bir kredi imkanı sağlamıştır.
- ABD'li firmaların ülkeye yatırım yapmalarını teşvik etmek ve mevcut yatırımları sigortalamak amacıyla OPIC 300 milyon dolarlık bir kredi hattı açmıştır.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP) sosyal projelerde kullanılmak üzere sağlayacağı 63 milyon dolarlık finansman paketini 168 milyona yükseltmiştir.

TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

DIŞ TİCARET

İki ülke arasındaki dost ilişkilere rağmen, ticaret hacmi potansiyeli yansıtmayacak ölçüde küçüktür ve yıllara göre değişkenlik gösteren bir tablo arz etmektedir.

2003 Ocak – Mart dönemi sonuçlarına göre ise dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre önemli oranda artmış, Türkiye Pakistan'a 22.0 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleştirirken, bu ülkeden 36 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. Türkiye'nin Pakistan'dan yaptığı ithalat neredeyse tek kaleme bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu da 2002 yılında ithalatın %70'ini oluşturan pamuktur.

Türkiye Pakistan menşeli 15 adet mal kategorisindeki tekstil ürününe kota uygulamaktadır. Bunun dışında açılan bazı anti-damping soruşturmaları herhangi bir yaptırıma gerek görülmeden kapatılmıştır.

Türkiye – Pakistan Dış Ticareti (Milyon \$)					
Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	X/M	Denge	Hacim
1986	20.3	3.9	5.20	16.4	24.2
1987	35.1	8.1	4.33	27.0	43.2
1988	63.2	2.7	23.4	60.4	65.9
1989	40.7	3.7	11.0	37.0	44.4
1990	47.6	83.9	0.56	-36.3	131.5
1991	51.0	69.6	0.73	-18.6	120.6
1992	44.0	43.7	1.00	0.3	87.7
1993	43.4	115.6	0.37	-72.2	159.0
1994	56.5	36.8	1.53	19.7	93.3
1995	90.9	153.6	0.59	-62.7	244.5
1996	77.9	83.5	0.93	-5.6	161.4
1997	58.2	57.0	1.02	1.2	115.2
1998	63.5	57.4	1.10	6.1	120.9
1999	128.5	25.4	5.05	103.1	153.9
2000	52.9	82.2	0.64	-29.3	135.1
2001	31.2	101.3	0.30	-70.1	132.5
2002	52.1	116.4	0.44	-64.3	168.5
2002*	8.2	22.4	0.03	-14.2	30.6
2003*	22.1	36.1	0.61	-14.0	58.2

Kaynak: DTM, * Ocak - Mart Dönemi

2002 Yılı İtibariyle Başlıca Dış Ticaret Maddeleri (Bin Dolar)					
İHRACAT			İTHALAT		
FASIL	TUTAR	%	FASIL	TUTAR	%
Elektrikli Makinalar	14.3	27,5	Pamuk	77.6	66,7
Kazanlar, Makinalar	5.4	10,4	Sentetik Suni Devamsız Lifler	9.3	8,0
Organik Kimyasallar	5.4	10,4	Deri Eşya	7.4	6,3
Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	4.1	7,9	Yağlı Tohum ve Meyvalar	5.2	4,5
Otomotiv ve Yan Sanayi	2.4	4,6	Ham Postlar	4.3	3,7
Anorganik Kimyasallar	2.4	4,5	Halılar	4.1	3,5
Demir Çelik Eşya	1.9	3,7	Oyuncaklar	1.9	1,6
Yenilen Sebzeler	1.8	3,5	Plastikler	1.0	0,9
Sabunlar	1.5	2,9	Kazanlar Makinalar	0.7	0,6
Cam ve Cam Eşya	1.2	2,4	Optik Aletler	0.7	0,6
DİĞER	11.5	22,1	DİĞER	4.3	3,7
TOPLAM	52.1	100.0	TOPLAM	116.4	100.0

Kaynak: DTM

YATIRIM İLİŞKİLERİ

Türkiye'deki Pakistan Yatırımları

2002 itibarı ile Türkiye'de, sermaye miktarı 3 trilyon TL olan 23 adet Pakistan menşeli firma bulunmaktadır. Bu firmalar ticaret, bankacılık ve diğer hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Habib Bank ülkemizde faaliyet gösteren Pakistanlı bir bankadır. Pakistan sermayesinin Türkiye'deki toplam yabancı sermaye içerisindeki payı yaklaşık binde 5'dir.

Pakistan'daki Türk Girişimleri

- Ocak 2002'de Barmek İnşaat, Alstom, Siemens, ABB, Vatech gibi Avrupalı büyük enerji firmalarının da katıldığı Pakistan Enerji Bakanlığı'nın Ghaziii-Baratha Hidroelektrik santralının revizyonu projesi kapsamında açtığı 500 kilovoltluk Rewat trafo merkezi inşaatı ihalesini kazanmıştır. İslamabad kentinde yapılacak projenin değeri 8.5 milyon dolardır. Finansmanı İslam Kalkınma Bankası tarafından sağlanacak olan projenin 18 ayda tamamlanması beklenmektedir.
- Seka Genel Müdürlüğü Karaçi'de bulunan banknot kağıdı üreticisi Security Paper Ltd.'ye %10 hissesini 3.85 milyon dolara alarak ortak olmuştur.
- Tümaş ve Tüstaş firmaları Türk-Pak International'a %50'lik payla hissedardır.

İŞBİRLİĞİ ALANLARI

İnşaat-Taahhüt Alanında İşbirliği

Türk firmalarının Pakistan'da en başarılı oldukları alanlardan biri taahhüt sektörüdür. Bu ülkede firmalarımızın bugüne kadar üstlendikleri projelerin toplam değeri 1.7 milyar doların üzerindedir. Ancak Bayındır İnşaat tarafından üstlenilen 430 milyon dolar tutarındaki İslamabad-Peşaver Otoyolu projesi çıkan anlaşmazlıklar nedeni ile durdurulmuştur. Diğer müteahhit firmaların projeleri de çoğunlukla tamamlanma aşamasında olduğundan halihazırda Pakistan'da yeni üstlenilen önemli bir müteahhitlik projesi bulunmamaktadır.

- Önemli projelere imza atan STFA Pakistan ile en fazla iş ilişkisi olan Türk firmasıdır. 1990 yılından bu yana tamamladığı yol ve liman yapımını içeren 7 projenin toplam değeri 400 milyon doları aşmıştır. STFA'nın tamamlanma aşamasında olan iki projesinin bedellerinin toplamı 80 milyon dolardır.
- Tekser Pakistan'da Asya Kalkınma Bankası finansmanı ile bir sulama kanalı projesini almış ve Ağustos 2001'de teslim süresinden önce projeyi tamamlamıştır. Proje bedeli 160 milyon dolardır.
- Emek Elektrik ve Tesisat A.Ş. 1982 yılından beri bu ülkede faaliyet göstermektedir. Daha önce WAPDA (Water and Power Development Authority) adına Dünya Bankası kredisi ile 20.3 milyon dolar proje tutarı olan iki transformatör merkezi kurmuş, Lahore Havaalanı trafolarını temin etmiştir.

Potansiyel İşbirliği Olanakları

Pakistan'da başlıca sanayi kolları tekstil, gıda işleme, inşaat malzemeleri, kimyasallar, spor malzemeleri, medikal aletler, kağıt ürünleri, petrol ve petrol ürünleri alanlarıdır. Pakistan Başkonsolosluğu'nun öngördüğü Pakistan'daki potansiyel yatırım alanları ve Türk ve Pakistanlı şirketler arasında ortaklık için uygun alanlar aşağıda belirtilmiştir:

Yatırım Yapılabilecek Alanlar:

- Komünikasyon / Telekomünikasyon
- Altyapı (Limanlar, Havalimanları, Demiryolları vb.)
- Katma değerli tekstil ve ihracat bazlı sanayi
- Hizmet sektörü (Ulaşım, belediye hizmetleri, iş/ticaret merkezleri, vb.)
- Tarıma dayalı sanayi kolları (agro-food)
- Hidroelektrik/Kömüre dayalı enerji üretimi

Ortaklık Kurulabilecek Alanlar:

- Ahşap demonte mobilya
- Tarımsal uygulamalar
- Araç yedek parçaları
- Klima, Buzdolabı, Televizyon
- PVC Boru
- Tekstil Makinaları

- Yazılım
- Ayakkabı

Tekstil Makinelerinde İşbirliği

Pakistan'da iplik ve kumaş üretiminde yoğunlaşma vardır, buna karşılık hazır giyim üretimi sınırlı ve üretim kalitesi düşüktür. Tekstil sektöründe bir modernizasyon hamlesi göze çarpmakta, tekstil makina ithalatında büyük artış gözlenmektedir. Pakistanlı tekstil firmaları kotaların ve kısıtlamaların kalkacağı 2005 yılına kadar tekstil yatırımlarını tamamlamaları gerektiği düşüncesi ile yeni makina yatırımlarına büyük bir hız vermişlerdir. ISO standartına geçiş için çabalar vardır. Türkiye'deki tekstil makinalarının (yeni ve ikinci el) bu ülkeye ihracı konusunda DEİK tarafından Türkiye Tekstil Makina Sanayicileri Derneği ile yapılan görüşmeler neticesinde sözkonusu dernek Şubat 2002'de "Pakistan Türk Günleri" sırasında Karaçi'de düzenlenen İş Forumu'na katılmış ve daha sonra da Nisan 2003'te Karaçi'de düzenlenen tekstil makinaları fuarında 33 Türk firması Türkiye Milli pavyonu oluşturmuştur. Dernekten alınan bilgiye göre fuar sırasında 1.2 milyon dolar tutarında peşin satış ve 10 milyon dolarlık makina satış anlaşması imzalanmıştır. Fuarın katılımcı bütün firmalar için son derece olumlu sonuçlanması nedeni ile TEMSAD önümüzdeki yıl tekrar bir fuar düzenlemeyi düşünmektedir. Benzer bir potansiyel deri işleme makinaları sektörü için de geçerlidir. Deri işleme ve fason nihai mamul üretiminin yaygın olduğu ülkede deri işleme makinaları İtalya'dan alınmaktadır.

SORUNLAR

Karaçi Ticaret Temsilciliğinin Kapatılması

Karaçi'deki Ticaret Müşavirliği'nin İslamabad'a taşınmış olması Türk ve Pakistanlı iş çevrelerinin tepkisine neden olmaktadır. Halihazırda ticaret ile ilgili hizmetler Pakistan'da sadece İslamabad Büyükelçiliği bünyesinde ticaret müşavirliği kadrosu ile sürdürülmektedir.

Ülkenin bir numaralı iş merkezi Karaçi'dir. Burada bir ticaret temsilciliği olmaması büyük boşluk yaratmaktadır.

Müteahhitlik ile İlgili Sorunlar

Şu ana kadar Pakistan'da toplam 1.7 milyar dolar tutarında projeye imza atan Türk müteahhitlik firmalarının bu ülkedeki faaliyetleri iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin en önemli bölümünü oluşturmakta, hatta dış ticaretimiz firmaların aldığı ihaleler ile doğru orantılı olarak artıp azalabilmektedir.

Ancak son dönemde Türk firmaları bu ülkede yeni proje alamamaktadır. Özellikle Pakistan otoriteleri tarafından açılan ihalelerde proje koşullarına göre en iyi teklifleri Türk firmaları verdiği halde ihale teknik şartnamesine uymayan veya ilk başta uyuyor görünse de proje koşullarına göre inşaa edilmeyen, ancak fiyat açısından daha düşük olan teklifler –ki bu tekliflerin büyük bir çoğunluğu da Çinli firmalara aittir – kabul edilmektedir. Örneğin Gwadar Limanı ihalesinde STFA firması en düşük teklifi vererek 1. durumda olmasına ve bu ülkede 2 liman projesinin yapımını başarı ile tamamlamış olmasına rağmen ihale Çinli firmaya verilmiştir. Bu durum sadece Türk firmalarının değil diğer uluslararası firmaların da Pakistan'da iş almalarını imkansız hale getirmektedir.

Türk taahhüt firmaları, yerel kaynaklı ihalelere girebilmek için Pakistan Engineering Council'a üye olma zorunluluğu getirildiğini, bu kuruluşa ise sadece yerel firmaların üye olabildiğini dolayısıyla, pazarın yabancı firmalara kapatıldığını belirtmektedirler. Bu durumdan Pakistanlı bir firmanın konsorsiyumdaki ortaklık payı % 51 olduğu takdirde kurtulunabilmektedir. Bu durumda bazı Türk firmaları Pakistan'da şirket kurarak bu sorunu bypass etme yöntemini seçmek zorunda kalmışlardır.

Son yıllarda Türkiye'de bankacılık sisteminin içinde bulunduğu durum ve geçmişte yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle firmalar taahhüt işleri için teminat ve garanti bulmakta zorluk çekmektedir. Daha önce Türk bankalarından getirilen teminat mektupları ya doğrudan ya da bir Pakistan bankası aracılığı ile (kontr garanti olmaksızın) ilgili işverene verilirken bugün Pakistan'da gerek işveren gerek işadamları nezdinde Türk bankaları tarafından verilen teminat mektupları kabul edilmemekte ve Türk bankalarının vereceği kontr garantiler karşılığında Pakistan bankalarının teminat mektubu vermesi şart koşulmaktadır. Son dönemde Türk Eximbank'ın Türk Bankalarından alınan teminat mektuplarına garanti vermesi de sorunu tam olarak çözmemektedir. İhaleler genelde çok kısıtlı sürelerde yapılmaktadır ve bu süre içerisinde hem Banka ile teminat mektubu konusunda anlaşmak hem de Türk Eximbank'tan garanti almak neredeyse mümkün değildir. Bu durum Türk firmalarının rekabet şansını azaltıcı bir etken olmaktadır ve biran önce daha önceden olduğu gibi Türk bankalarından verilen teminat mektuplarının kabul edilmesi arzu edilmektedir.

Türkiye ve Pakistan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması olmasına rağmen pratikte bu anlaşma bürokratik engeller nedeni ile işlevsel olamamaktadır. Pakistan'daki bir proje için Türkiye'de yapılan masraflar genelde dökümantasyonun Türkçe olması nedeni ile Pakistan'da kayıt edilememekte ve resmi işleme girememektedir.

Bunun yanında son dönemde azalmasına rağmen hala pekçok üründe çok yüksek olan gümrük duvarları Türk firmalarının bu ülkeye daha fazla ihracat yapması önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Pakistan'da uluslararası kabullerde bir geçici ithalat rejimi bulunmamaktadır. Ülkeye bir proje için geçici olarak getirilen makina ve ekipmanın ülkede kalacağı her yıl için toplam gümrük vergilerinin ve diğer vergilerin % 20'si peşin olarak ödenmektedir. Bu durumda 5 yıl için ülkeye getirilecek bir ekipmanın tüm vergileri ödenmiş olmaktadır. Türkiye ile Pakistan arasında geçici ithalat rejimi konusunda bir anlaşma sağlanması durumunda özellikle Türk müteahhitlik firmaları büyük avantajlar elde edebileceklerdir.

Genelde Pakistan'da inşaat sektöründeki idareler ile anlaşmalar uluslararası sözleşme formları (FIDIC) kullanılarak yapılmaktadır. Ancak bu sözleşmelerin yerine getirilmesinde zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. Projelerde belirtilen zemin koşullarından farklı durumlarla karşılaşan, tüm yabancı firmaların ülkeyi terkettiği dönemlerde Pakistan'da kalmaya devam eden, hatta projeleri zamanından önce bitiren Türk firmaları alacaklarının tahsilinde sorunlar yaşamaktadır. Bazı firmalar alacaklarının ödenmemesi nedeniyle tahkime başvurmak zorunda kalmışlar, tahkim lehlerine karar verdiği durumlarda bile alacaklarını gecikmeli olarak ve eski tarihli kurlar üzerinden Rupî cinsinden tahsil etmek zorunda kalmışlardır. Halen mevcut olan alacakların büyük kısmı Karaçi Liman İdaresi (Karachi Port Trust) ve Su ve Elektrik İdaresi (WAPDA) gibi kurumlara aittir.

Taşımacılık

Pakistan ile iş ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli engel taşımacılıkta yeterli imkan olmamasıdır.

Deniz taşımacılığı doğrudan seferler olmadığından pahalı ve uzun sürelidir. Bazı iş kontratlarında Pakistan Denizyolları ile taşıma şartı getirilmekte, bu ise durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Karayolu taşımacılığı en olası yoldur. Ancak Türkiye ile Pakistan arasında bir karayolu taşımacılık anlaşması bulunmamakta olup, Türk tırları Pakistan'a girememektedir. Bu da Türk Müteahhitlerinin ve Türk ticaret adamlarının bu ülkedeki faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Türk Müteahhitlik firmaları Türkiye ile Pakistan arasında taşımacılık konusunda özel teminat mekanizmalarının geliştirilmesi (Bulgaristan ile olduğu gibi) ve/veya ikili anlaşmalar sağlanmasının müteahhitlik hizmetleri beraberinde ihracat olasılıklarının da değerlendirilmesi için çok yararlı olacağını belirtmektedirler. Konunun mevcut koşullar dahilinde etraflıca ele alınması, Pakistan ile gerekli anlaşma zemininin sağlanması ve Pakistan'ın biran önce uluslararası anlaşmalara taraf olması konusunda desteklenmesi gerekmektedir.

Hava taşımacılığı, THY'nin kargo taşımacılığında etkin olamaması nedeniyle bu yol çok fazla kullanılamamaktadır.

TÜRK – PAKİSTAN İŞ KONSEYİ

Türk-Pakistan İş Konseyi 16 Ocak 1988 yılında kurulmuş ve bu aşamada Pakistan kanadı faaliyetleri, Pakistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (FPCCI-Federation of Pakistan Chambers of Commerce and Industry) bünyesinde Karaçi'de sürdürülmüştür. Daha sonra, İş Konseyi çalışmalarının iki ülke arasındaki sınai işbirliğine arzulan düzeyde katkıda bulunabilmesini teminen, İş Konseyi'nin yine Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu çatısı altında, ancak Pakistan'ın önemli sanayi merkezi olan Lahor'daki yerel Oda desteğinin sağlanması suretiyle yeniden örgütlenmesi öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Mart 1995'de Pakistan'ı ziyareti sırasında Lahor Ticaret ve Sanayi Odası (LCCI) ile bu yönde mutabakat sağlanmıştır. Halen İş Konseyi'nin Türk kanadı başkanı STFA İnşaat Grup Başkanı Sait Gönen, Lahor kanadı başkanı işadamı Bashir Buksh, Karaçi kanadı başkanı ise Amjad Rafi'dir.

ANLAŞMALAR

- Ticaret Anlaşması (Aralık 1964)
- Ekonomik ve Teknik İşbirliği (Kasım 1975)
- Turizm Anlaşması (Ocak 1981)
- Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması (Kasım 1981)
- Tarımsal İşbirliği Anlaşması (Mart 1983)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (Kasım 1985)
- Denizcilik Anlaşması (Şubat 1989)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Mart 1995)